

نقش قدرت‌های خارجی در کودتای ننگین 28 مرداد 1332

محمود فاضلي

هیچ شکی در نقش آمریکا و انگلیس در جریان کودتای 28 مرداد نیست. بسیاری از دست‌اندرکاران کودتا در خاطرات یا مقالات خود به نقش دو قدرت بزرگ اعتراف کرده‌اند. «سی.ام. وودهاوس» مامور ارشد سازمان جاسوسی اینتلیجنت سرویس انگلیس که در مرداد سال 1330 به ایران مامور شد و یکی از طراحان توطئه کودتا گردید، در خاطراتش به نقش خود در کودتا اعتراف کرده و می‌نویسد: «برخلاف باور عمومی، نقشه سرنگونی مصدق ابتدا توسط وزارت خارجه بریتانیا طراحی شد... این نقشه به وسیله دولت کارگری بریتانیا به مرحله اجرا گذاشته شد.»

وی همکاران خود را در ایران برای اجرای این توطئه چنین معرفی می‌کند: «برجسته‌ترین چهره در میان همکاران ما «رابین زینر» بود که بعداً پروفیسور ادیان شرقی در دانشگاه آکسفورد شد. او چند هفته قبل از من به تهران آمده بود. در زمان جنگ در ایران کار کرده و ارتباطات بسیار خوبی برقرار کرده بود و حالا به تجدید آنها مشغول بود. یکی رابطه او با ارنست پرون سویسی بود که قبلاً معلم شاه و حالا هم یکی از دوستان نزدیک او بود. دیگر يك خانواده تاجر ثروتمند بود که دو نفر از آنها برای ما به صورت برادران (سیف‌الله و اسدالله رشیدیان) معرفی شده بودند.» یکی از طراحان آمریکایی کودتا، کرومیت روزولت بود که از مرز خانقین وارد ایران شد و کودتا را به اجرا گذاشت. او می‌گوید: «نام رمز عملیات آژاکس بود... سیا نام رمز را برای شناسایی عملیات خلاف و خاص به کار می‌برد. قصد از برنامه آژاکس يك اقدام مشترك بود. این برنامه شاه ایران، وینستون چرچیل [نخست‌وزیر انگلیس]، آنتونی ایدن [وزیر امور خارجه]، آیزنهاور [رئیس‌جمهور آمریکا]، جان فاستر دالس [وزیر امور خارجه] و سیا را در بر می‌گرفت مقصود این اتحاد، برانداختن نخست‌وزیر ایران دکتر محمد مصدق بود.» روزنامه نیویورک‌تایمز در اواسط ماه ژوئن 2000 (اوایل تیرماه 1379) اسناد محرمانه سازمان سیا را در رابطه با سرنگونی دولت قانونی مصدق منتشر کرد. این اسناد بر دخالت آمریکا در ایران افزود و نشان داد که توطئه در ایران، نه يك

توهم، بلکه يك واقعيت بود و امريكا نه براساس دموكراسي، بلکه براصل منافع و سلطه‌جويي در دنيا دست به جنايت مي‌زند. شكي نيست كه دو قدرت بزرگ امريكا و انگليس، در اين عمليات مداخله‌جويانه شركت داشته‌اند و اين مساله، يكي از تفاوت‌هاي اساسي قيام 30 تير 1331 و 28 مرداد 1332 است؛ اما اين نکته را نيز نبايد نادیده گرفت كه اين دو قدرت بزرگ، هيچ نيروي نظامي را وارد عمل نكردند. سفارت انگلستان در حال تعطيلي به سر مي‌برد و تنها عوامل داخلي انگليس و تعدادي امريكايي با حمايت معنوي و پول امريكا اين نقشه شوم را به اجرا درآوردند و لذا نبايد صرفاً دخالت بيگانگان را در اين كودتا به عنوان يك عامل اساسي به حساب درآورد. بايد به هزينه كودتا نيز اشاره شود. روزولت در كتاب خاطراتش (كودتا در كودتا) مي‌نويسد: «ما يك صندوق آهني عظيم‌الجثه در دفتر معاونم داريم... اين صندوق غرق در پول ايراني است. ... ما معادل يك ميليون دلار در گاو صندوق داريم. متحدين و قدرت مالي ما معين شد.» اين پولي است كه روزولت براي هزينه كودتا آماده کرده بود. روزولت از قول لئونارد موسلي نويسنده كتاب «بازوي قدرت» نقل مي‌كند كه در تهران شايعه شده بود شوارتسكف فرمانده اسبق ژاندارمري ايران و مستشار نظامي بعدي و عضو سازمان سيا با «چمدان‌هاي حاوي ميليون‌ها دلار پول نقد» وارد تهران شد. روزولت اين موضوع را غيرواقعي و شايعه مي‌داند زيرا وي ماموريت ديگري داشته است و به غير از شاه با كسي ديگر نيز ملاقات نكرده است. گاهي اوقات اين رقم را به حدي بالا مي‌برند كه موضوع، افسانه‌اي به نظر مي‌رسد، چنانچه «آندرو تالي» روزنامه‌نگار معروف امريكايي مي‌نويسد: «شوارتسكف 10 ميليون دلار براي ترتيب دادن تظاهرات به ظاهر آرام روز 19 آگوست 1953 كه ناگهان تبديل به طرفداري از شاه شد، تخصيص داده بود.» فعاليتها براي بركناري مصدق خصوصاً به دليل نقش مشكوك نيروهاي خارجي درگير در آن، همواره مبهم و پيچيده باقي مانده است. پس از گذشت 69 سال از كودتا هنوز در محافل سياسي سرنگوني دكتور مصدق نتيجه يك برنامه‌ريزي و مداخله خارجي بوده يا يك نقش كاملاً داخلي يا مجموعه‌اي از هر دو اينها، مورد مناقشه است. اينكه در نقشه سرنگوني مصدق هيچ سرباز خارجي شركت نداشت اما همچنان اين بحث وجود دارد، مصدق كه از پشتيباني مردم برخوردار بود، بدون دخالت خارجي ممكن نبود از قدرت كنار گذاشته شود.